

Weöres Sándor és Várkonyi Nándor kapcsolata a Várkonyi-hagyatékban lévő dokumentumok alapján

Kende Katalin

Ahhoz, hogy megértsük ennek a két szellemóriásnak a kapcsolatát és barátságát, röviden meg kell ismerkednünk Várkonyi Nándorral. Pécsen született 1896-ban, Nyitrán járt iskolába, ott is érettségizett. Érettségi után a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcész karán végzett magyar, francia és filozófia szakon. 1924-ben visszaköltözött Pécsre, és élete végéig nem hagyta el szülővárosát. Időközben (1929-ben) ledoktorált magyar-francia-német irodalomtörténetből summa cum laude minősítéssel.

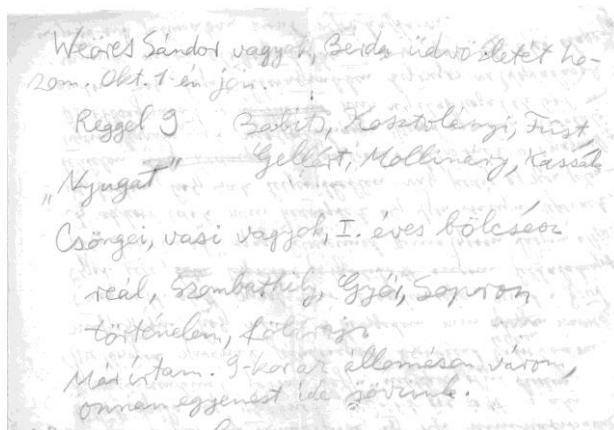
Németh László szerint: „Pécs szent embere”. Író, költő, szerkesztő, magántanár, egyetemi könyvtáros, megbízott könyvtárvezető. Irodalom- és kultúrtörténész, eszmetörténész. Ennyi idő távlatából már tudjuk: szellemi polihisztor. Kenyérkereső munkahelye 1924-1956-ig, nyugdíjba vonulásáig a Pécsi Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtára volt¹. 1941-1948-ig szerkesztette (mögötte a Janus Pannonius Társasággal) a *Sorsunk* című kulturális, irodalmi folyóiratot, mely a zavaros (háborús) évek ellenére – rövid megszakítással – nyolc évig fenn tudta tartani magát. Irányította és meghatározta a város irodalmi életét, mely által egy időre a Dunántúl szellemi fővárosává tette. A *Sorsunk* lehetett volna a Dunántúli *Nyugat*. Számos ismertté vált költő és író alkotása itt jelent meg először. Nem csak szerkesztője, de lelke is volt a lapnak. 1948 után, az egyre gyakoribb politikai támadások miatt teljesen visszavonult az irodalmi élettől. Ekkor kezdte el feldolgozni azt a hatalmas forrásanyagot, mely az élete fő munkájának tartott elsüllyedt kultúrákkal foglalkozó tetralógiájának megírását eredményezte (*Sziriat oszlopai, Az elveszett Paradicsom, Varázstudomány és Az ötödik ember*).

Várkonyi hagyatékában a Weöres Sándorral való kapcsolata korszakából fennmaradtak gondosan megőrzött levelek, képeslapok, beszélgető-cédulák és beszélgető-füzetek, versek kéziratai, dedikált könyvek és fényképek. Ezek rendszerezve, szinte hiánytalanul megvannak. Sajnálatos viszont, hogy Várkonyi reagálásait, válaszait nélkülöznünk kell (feltételezhetően nem másolattal készítette, mint ahogyan Weöres sem), de óriási segítséget jelentenek önéletírásában, a *Pergő években*² leírt visszaemlékezései, magyarázatai. Négy évtizedes kapcsolatuk emlékei nem csak szoros barátságuk bizonyítéka, hanem egy költői életmű fokról-fokra, napról-napra való alakulásának története is – ezen hiteles források alapján. Mi lehetne hitelesebb a költő saját szavánál, illetve írásánál? Így első kézből követhetjük egymás munkájának segítségét, figyelemmel kísérését, építő bírálatát. Nem mi következtetünk és találjuk ki gyötrődéseiket egy-egy mű megszületésénél, nem mi elemezzük őket, mindezt ők maguk írják le.

¹ Ma: Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár. (Pécs, Szepesy Ignác u. 1.)

² Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Budapest, Magvető (Tények és tanúk), 1976. = Bp., Széphalom Könyvműhely, 2004.

Kapcsolatuk több volt barátságánál. Egyszerre családi, tanítványi és munkatársi is: „Társ és barát a lét forgandóságaiban” – emlékezik Várkonyi.

Személyesen 1933-ban találkoztak először, amikor Weöres, az akkori bölcsész-hallgató felkereste Várkonyit az egyetemi könyvtári dolgozósobájában: „kicsi, sovány ember, diákos, arca is sovány, sápadt, de nagy fekete szeme karbunkulusként ragyog. Mozgása csendes, szinte félénk, pillantását nem veszi le arról, akivel beszél”³ – így írta le Várkonyi benyomásait az akkor 20 éves csöngői fiúról. Az első beszélgető-cédula⁴

tartalma szerint Berda József⁵ kérte őt, hogy üdvözlétével keresse fel Várkonyit. Ez a könyvtárszobaszoba lett az elkövetkező években a pécsi fiatal írónemzedék szellemi szentélye, ahol érdeklődéssel gyűltek köréje. Az egyetemi évek alatt kialakult állandó baráti társaság tagjai: Weöres Sándor, Takáts Gyula és Tatay Sándor⁶ rendszeres látogatójává váltak, nem kis bosszúságot okozva Várkonyi feletteseinek. A nagy korkülönbség ellenére – Várkonyi ekkor 37 éves volt – „pajtásukká fogadták” őt. Takáts Gyula így emlékezik ezekről a pécsi évekről: „Pécsen a meghitt otthont nekünk, az albérlő bölcsészeknek három hely jelentette: az Egyetemi Könyvtár, a bölcsészkar folyosó és a Korzó kávéház. [...] Várkonyi Nándor és Albin, a hitelező kávéházi főúr voltak »családunk« összetartói [...] ahol mindnyájunk tanácsadó barátja, Várkonyi Nándor volt az őr. [...] Várkonyi nagy távlatos, naprakész tudásából, sokoldalú érdeklődéséből és irodalmi érzékenységéből többet tanultunk, mint a bölcsészkar előadásokból.”

Első levélváltásuk is ehhez az évhez köthető. Weöres az egyetem karácsonyi szünetét Csöngén, szülei házában töltötte, innen számol be Várkonyinak mindennapjairól, születendő verseiről, egyéb munkáiról. Többek között *Az üres szoba* című versciklusáról. Januárban (1934) már

személyesen viszi Pécsre Várkonyinak a saját találmányú runó-betűkkel rajzolt, iniciálékkal díszített és házilag összefűzött (22 fektetett oldal, 17 x 10,5 cm méretű) füzetecskét, amit azóta is a Várkonyi-jogutódok őriznek féltő gonddal. A költő szavait idézve a versciklus „arról szól, hogy egy lány teherbe esett és ezért a szobájából kiköltözött – a futólag érintett eset kapcsán el akarom mondani, hogy az ember miért

³ Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Bp., Széphalom Könyvműhely, 2004. – p. 359.

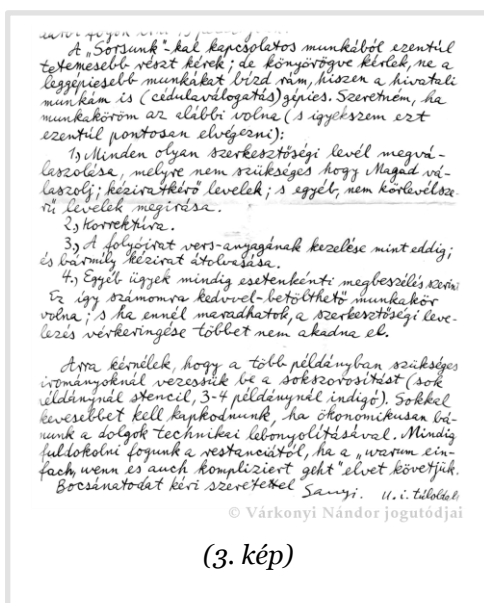
⁴ Várkonyi Nándor teljesen süket volt, ezért beszélgetőpartnerei cédulákra írták közlendőjüket. Ezeket ő megőrizte, némelyiket gondosan rendszerezte is. Ennek köszönhető, hogy a Weöres által teleírt papírdarabok hiánytalanul megmaradtak.

⁵ Berda József (1902-1966). József Attila-díjas költő.

⁶ Tatay Sándor (1910-1991), író. A *Lődörgések kora* című regényében ír Várkonyi Nándorról és erről a baráti irodalmi körről.

ne lázadhatna föl a természet által rákényszerített testi élvezetek ellen, hiszen a szellemi élvezetek bőségesen kárpótolják; célja ne a fajfönntartás legyen, hanem a megsemmisülés.”⁷ Az ide tartozó beszélgető-cédulákból pontosan tudjuk, valójában mit jelentenek ezek a stanca-strófák. Weöres maga írja egy cédulán, hogy ezért a versért még „pörbefoghatnának”⁸.

Levelezésüket követve, tisztán rajzolódik ki előttünk kettejük „szakmai” világa és életútja, annak ellenére, hogy csak a Weöres által írtak állnak rendelkezésünkre. Tartalmukból mégis kiderül, mire reagálhatott éppen, mert vélemény-nyilvánítása a válaszokban teljes képet ad. Minden levél kézzel íródott, ceruzával, fekete vagy kék tintával (nem golyóstollal). Rajzolatuk nem csak tisztán olvasható, kifejezetten esztétikai élményt nyújt. Sokan megemlítik előadásokban, írásokban kézírását. Nekem a fecskék farkának szép ívét juttatja eszembe, Várkonyi verébfejhez hasonlította.

Várkonyi a *Sorsunk* főszerkesztőjeként is komoly segítséget kapott Weörestől, aki nemegyszer külön levélben közölte vele, mely munkákra tart igényt (3. kép). Levélváltásuk a folyóirat megszűnéséig (1948) volt nagyon intenzív. Ez érthető és abból következtethető, hogy Weöres 1943-ban költözött Pécsről Budapestre, mestere Babits és a Nyugat közelébe. Az ő kozmikusságának minden földi tér szűknek bizonyult, főleg Pécs, a fővároshoz képest, ahol a fiatal írónemzedék tömörült. Azonban ebből a távolságból is ugyanúgy részt vett a lap sorsában és küldte hasábjaira verseit. Összesen 41 verse, két műfordítása és két recenziója jelent meg a lap fennállása alatt. Ezen kívül még megjelentek róla

méltatások, kötetismertetések, arcképek és rajzok.

Nem csak a levélváltásokból követhetjük együttműködésüket, de Várkonyi rendszeresen megkapta verseinek kéziratát is. Természetesen nem egész önzetlenül. Kritikát, véleményt, kiigazításokat kellett cserébe adnia: „némi vitánk támadt körül: formai disszonanciákat éreztem benne, a babiloni mellett görögös részek váltakoztak népballada-stílusúakkal, s akadtak korszerűtlen szövegek is. Éjszaka olvastam a kéziratot, s a zűr megijesztett: az ügy tisztázandó.”⁹ Amikor 1943-ban Weöres Budapestre költözött, nemcsak életében, de költészetében is új állomáshoz érkezett. Figyelemreméltó „vallomással” számolt be erről a fordulóponttól az 1943. július 8-án kelt levelében. Egy vers-részleten¹⁰ keresztül példázza: „költészetem közben egészen átalakult; új verseim már alig hasonlítanak mindahhoz, amit költészetnek neveznek. A forma mellé végre megjelent nálam a tartalom, de minden eddigitől eltérő módon. [...] Most végre megtaláltam a csak-versben közölhető tartalmat, mely a formától el sem választható: a gondolatok nem az értelem rendje szerint, hanem az értelemre

⁷ Weöres Várkonyinak írt leveléből. Csöngé, 1933. dec. 28.

⁸ W. S. megjegyzése az ehhez kapcsolódó beszélgető-cédulák egyikén (1934).

⁹ Weöres Sándor *Gilgames-eposzáról* van szó. Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Bp., Széphalom Könyvműhely, 2004. – p. 367.

¹⁰ Weöres Sándor: *A Harmadik szimfónia* című költeményének első része.

mintegy merőlegesen jelennek meg. A verssorok az értelmüket nem önmagukban hordják, hanem az általuk szuggerált asszociációkban; az összefüggés nem az értelem-láncban, hanem a gondolatok egymásra-villanásában és a hangulati egységben rejlik. Ezzel elértem azt, hogy versemnek nincsenek többé »megtúrt« elemi, hanem minden elem egyenrangúvá és szétbonthatatlan egységgé válik.”¹¹

Pár adalék ahhoz, hogy a két barát miként inspirálta egymást: Várkonyi ezekben az években nem csak a *Sorsunkat* szerkesztette, ekkor dolgozott az elsüllyedt kultúrákkal foglalkozó tetralógiájának első könyvében, a *Sziriat oszlopain*¹². Készülő könyvéhez forrásanyagként szüksége volt a sumér-babiloni őseposztra: Weörest kérte meg a *Gilgames* eposz magyarra fordítására, aki rögtön otthon érezte magát a babiloni hitvilágban, és a fordítási munkálatok közben kedvet kapott egy saját *Gilgames* eposz megírásához. „Visszatérve III. táblámra: minden műértő fülnek szörnyű lehet, ahogy a kezdet Balassi-hangulata után shakespearei átok, majd sophokleszi filozoféma, aztán székely ballada, majd dantei álom, végül fene-tudja mi következik. A pesti házsorok mutatnak ilyen zagyva stílusképet. [...] Fülep L. és levélben Vas I. szintén szememre vetették az eszmei, tartalmi és formai hűtlenséget.”¹³ – jellemezte öniróniával saját eposzát. Várkonyi is komoly helyreigazításokat eszközölt. Az egységes stílusúvá átdolgozott *Gilgames* végül a *Fogak tornáca* című kötetben szerepel majd 1947-ben.

1942-ben jelenik meg *Az újabb magyar irodalom 1880-1940* is, melyben Várkonyi már szerepelteti Weörest a korszak lírikusai között: „Különc, az első törőlmetszett különc irodalmunkban, de olyan szertelenül játékos képzelet és szabadjára bocsájtott, szeszélyes gondolatvilág rugdalózik benne, hogy külföldön sem találunk senkit, akihez hasonlíthatnók. [...] nem az egyféleség, az egysíkú eredetiség a becsvágya, hanem a sokszerű, a mindig változó; amit megragad, kívül esik az egyén s a tárgyak határain. [...] ő a bűvészinás, aki önállósította magát, s a célja éppen az, hogy szabadjára bocsássa a szellemeket. [...] formai nehézségei egyszerűen nincsenek, átváltozó-képessége szinte határtalan, [...] a papírihlet éppúgy elröpíti, mint egy régi mítosz ősinspirációja.”¹⁴ Többek között Várkonyi a keresztapja három Weöres-verseskötetnek is. Ezek: *A teremtés dicsérete*, a *Medúza* és a *Theomachia*. Számos közös tervük viszont végül nem valósult meg. Terv maradt egy irodalmi folyóirat ötlete *Öttorony* címen, mely a pécsi egyetemista fiatalok írásait közölte volna. Nyitócikk megírására Babitsot kérték fel, aki eleget is tett ennek a kérésnek. (Ezt az írást Várkonyi később közli a *Sorsunk* 1947. évi 7-8. számában.) Továbbá tervezték egy *Dunántúli Antológia* létrehozását, melyet Pável Ágoston ötlete alapján Várkonyi szerkesztett volna. Ő el is készült a bevezető tanulmánnyal, ám a pénztelenség és a labilis, háború előtti gazdasági helyzet miatt a megjelenésig nem jutott el a több mint hatvan költőt és azok életrajzi adatait tartalmazó kötet.

Természetesen kritikusak voltak egymással. Ha kellett, a mű érdekében kíméletlenül bíráltak, ugyanakkor mindketten a maguk eszközeivel, intelligenciájával, kulturáltan elemezték és oldották meg a problémákat. Az egyik erőteljesebb egymásnak ugrásuk egy „félreérzésen” alapult, amikor 1963-ban Pécs kulturális

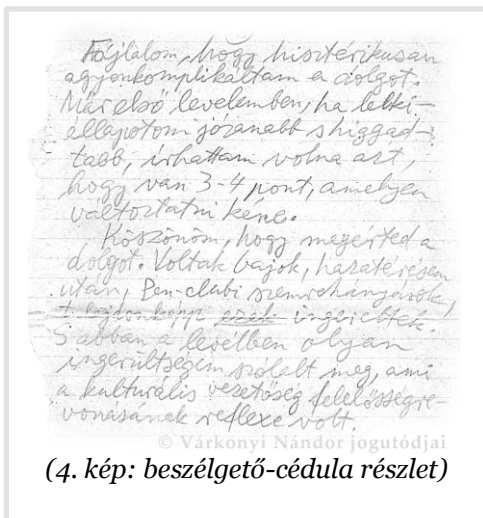
¹¹ Weöres Várkonyi-hoz intézett levélének részlete – Pécs (Csöngé?), 1943. július 8.

¹² Várkonyi Nándor: *Sziriat oszlopai*. Első kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.

¹³ Részlet egy nyolc oldal terjedelmű beszélgető-cédulából.

¹⁴ Várkonyi Nándor: *Az újabb magyar irodalom 1880-1940*. Bp., Szukits Kiadó, 1942. – p. 393-394.

vezetősége felkérte Várkonyit, hogy írjon egy visszaemlékezést Weöres 50. születésnapja alkalmából, a költő Pécsen töltött éveiről. Várkonyi megírta tanulmányát – „Helyesebben esszé, azaz kísérlet: lehántani és fölmérni, mi a formai szépségek ragyogványaiba burkolt, örök értékű lényeg, senki mástól föl nem fedett lírai igazság?”¹⁵ – novellányi terjedelemben. Számára ez nem csak egy megbízás volt, végre számot vehetett avval, hogy mit jelentett neki kettejük barátsága. Egy, Nagy Pálnak – aki ekkor Párizsban a *Magyar Műhely* szerkesztőjeként dolgozott¹⁶ – írott

levelében egyszerűen fogalmazva tört fel belőle: „Ami engem illet, egy bizonyos: abban a meggyőződésben fogok elhalálozni, hogy Sanyi a legnagyobb minden lírai költő közt, aki ezen a földgolyón él, sőt élt.” A megemlékezés *Weöres Sándor pécsi évei* címmel jelent meg először 1964-ben az *Életünk* című folyóiratban, majd ugyanebben az évben a *Magyar Műhely*ben is. Ez a cikk okozott – ha csak rövid időre is – kettőjük között egy kis összetűzést. Ehhez tudni kell, hogy Weöres sosem szerette mások fölé emelni (emeltetni) magát. „Egyszer-kétszer összerúgtuk a patkót, goromba voltam, és különös, ő kért

bocsánatot.” – emlékezik Várkonyi. A méltató tanulmány megjelenését követő „vádirat”-jellegű, megrovó hangú levelezésben így reagált Várkonyi egyik válaszára: „Úgy éreztem, fülig mocskos-koszvos vagyok, s így is van.” De ahogy feladta levelét, rögtön Pécsre utazott, hogy személyesen vallja be barátjának a félreértést és megbánását, amiért oly gyorsan postára adta elkeseredett levelét. (4. kép) Ez év végén már így válaszolt a róla, a kozmikus költőről, mint képteremtőről és képlátóról szóló Várkonyi-esszéről: „Végtelen távlatot nyitasz írásodban, és semmi kifogást sem emelhetek ellene. Hogy az én szegény verseim kapcsán mondasz el ekkora méretű gondolatokat, Teilhard de Chardin koncepciójának rokonát, – ezt tudomásul kell vennem és végtelenül megtisztelő számomra.”¹⁷ Viszonzásul egy szonettet írt Várkonyinak *A belső végtelen* címmel „Nándornak Sanyi”. „Benne van az egész nagy Végtelen, ahogyan én szerettem volna látni. ... Ez az én oklevelem.” – mondta Várkonyi, aki élete végéig dolgozószobája falán, bekeretezve őrizte a kézzel írt verset.¹⁸

A beszélgető-cédulák (5. kép) „műfaja” közvetlenebb a levelekénél is, mert kontrollálatlanul közli rögtön az első benyomást, gondolatot és véleményt. Sokan értetlenül állnak eme „műfaji” meghatározás előtt. Teljes süketsége miatt Várkonyi beszélgetéseivel mindig hordott a zsebében cédulákat, melyeket előhúzott és odatolt beszélgetőtársa elé, ha az nem tudott kellőképpen artikulálni, vagy levegőben írni úgy, hogy ő megértse. Weöres eleve nem volt hajlandó ezekre az akrobatikus

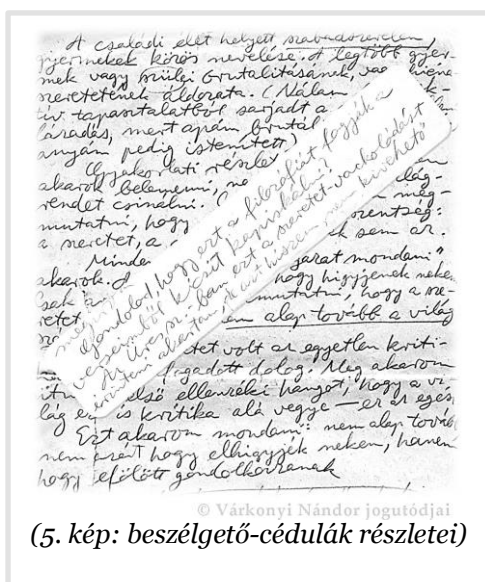
¹⁵ Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Bp., Széphalom Könyvműhely, 2004. – p. 399.

¹⁶ *Magyar Műhely*: 1962-től Párizsban induló irodalmi, kritikai és művészeti folyóirat volt. A lapot az 1956 után nyugatra kényszerült fiatal művészek alapították. Ennek volt egyik alapító-szerkesztője Nagy Pál.

¹⁷ Részlet Weöres Sándor 1964. november 2-án írt leveléből.

¹⁸ Jelenleg a Várkonyi Nándor Emlékszoba falán található, a pécsi Belvárosi Könyvtár épületében (Pécs, Király u. 9.)

mutatványokra, hiszen szeretett írni: „... Sanyi unta a tagolt, tátogó beszédet és az ákombákomok firkalását a levegőbe; szívesebben írt, erőltetés nélkül, hiszen életformája volt az írás.”¹⁹ Ennek a sajnálatos fogyatékoságnak köszönhető, hogy beszélgetéseik fennmaradtak, melyek őszinte, kendőzetlen vallomások, véleményeket és beszámolókat tartalmaznak beszélgetés témáiról. A száznál is több cédula és füzet időrendben követik alkotói periódusaikat, az éppen hatalmon lévő kulturális vezetőség hierarchiáját, diktatúrájának mindennapjait és gépezetének működését, a történelmi helyzet aktualitását (II. Világháború), napi-percnyi hangulatra bontását. Nem csak irodalomtörténeti dokumentumnak számítanak,

(5. kép: beszélgető-cédulák részletei)

hanem a történelmi helyzetről, hangulatról, az államgépezet működéséről „helyszíni riportként” is szolgálhatnának: „Hitler egy súlyos-beteg kultúrállamból csinált számottevő, virulens antikulturális államot. Lehet, hogy a beteg kultúr-Németország megkrepált volna, ha ez a barbarizmus fel nem rázza...” – írja Weöres. Ez csak egy kiragadott cédula a beszélgetések özönéből. A beszélgető-cédulák sok – ma már – ismert emberről, írókról-költőkről szóló gondolatokat, véleményeket tartalmaznak, ám Várkonyit jobban érdekli, amit Weöres mond, mint az, akiről szó volt. Ezek a cédulák őszinte, kitárulkozó vallomásokat is rejtenek életük minden periódusából.

Helyük volt egymás magán- és családi életében is. Amikor Weöres nem Pécsen tartózkodott éppen, Várkonyi intézte hivatalos ügyeit: „szíves voltál följánlani, hogy elintézed a függőben-lévő egyetemi ügyeimet: szégyenlem, hogy tényleg igénybe kell vennem a szívességedet, fáradozásodat. Indexemet itt küldöm, ezzel egyidejűleg 163 pengőt utalványon. Kérlek, az indexet add át valamelyik altisztnek, talán Manó bácsinak és adj neki egy pengőt a 163-ból: ő majd aláírhatja a hátralévő professzorokkal. Ha az aláíratások megvannak: meg kell kérvényezni a rektori hivatalban, hogy a múlt félévi 80 P. és mostani félévi 80 P. (összesen 160 P.) befizethető legyen. Ezért itt küldök egy kérvényt a rektori hivatalhoz: kérnélek, ha az aláíratások megvannak, légy szíves 50 f. okmánybélyeget tenni rá, 1 P.-t mellékelni hozzá, az aznapi dátumot ráírni és a rektori hivatalban beadni. Akkor, ha a kérvény elintéződött, kérlek fizettesd be a 160 P.-t az altiszttel a quaesturában; aztán még a két félév dékáni aláíratása kéne.”²⁰ Kapcsolatukban keveredett a barát a munkatárssal. Számon tartották egymás családját. Egyetlen levélváltásból sem maradhatott el a családtagok üdvözlése és érdeklődés irántuk. Túl a szokásos udvariassági formaságokon, figyelemreméltó megjegyzéseket is találunk. Például az egyik beszélgető-cédulán Weöres őszintén leírja édesanyja aggályát barátjáról: „amikor Csöngén voltál, anyám mondja: »Mi történt Nándorral, hogy ennyire rajong K.-ért²¹, mint egy bakfis az önkéntesért«”. Ismeretes, hogy Weöres nem jó szemmel

¹⁹ Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Bp., Széphalom Könyvműhely, 2004. – p. 359.

²⁰ Részlet Weöres Sándor 1938. június 2-án, Csöngéről írt leveléből.

²¹ Kodolányi János íróról van szó.

nézte Várkonyi Kodolányihoz fűződő kapcsolatát, óvta tőle: „sose húzott, sose vitt magával; akár Komáromi, Kemény Zs., Eötvös, Gárdonyi, Tömörkény, Móra [...] Kár, hogy amíg az értelmében megfelelő hely jut minden magyar értéknek, a szívedben csak egyetlenegy uralkodik. Az ész és szív most egyensúlytalan Nálad.” Továbbá a levelekből értesülünk arról is, amikor Károlyi Amy társa lesz Weöresnek. Ettől kezdve a Várkonyinak írott levelek végén olvashatjuk Amy üdvözlését, néha rímbe szedve. Megszólításai tiszteletről és háláról árulkodnak, itt-ott humorosan. 1968-ban Amyval együtt látogatnak el Várkonyiék Kürt utcai otthonába.

(A képen Várkonyiné Erzsébet, Károlyi Amy, Weöres, Várkonyi, Kende Ágnes és Kata)

Utoljára személyesen 1973-ban találkoztak, a pécsi Nádor kávéházban, ahol „telebeszélték” egy egész A5-ös spirálfüzet minden oldalát. Nagyon érdekes észrevenni benne, hogyan alakult Weöres véleménye az idők folyamán: „Magyar költőket tanulás végett olvasni igen veszélyes. A rengeteg szóval néhány obligát tartalom (haza, nép, szerelem, politika) mindent elhígít. Babits nem a legnagyobb; de az egyetlen szűkszavú költőnk – bár a *Nyugtalanság völgye* kötet után őt is elsodorta a

szokásos szó-árvíz. A korai Babits, meg Arany: iskolának magyarul csak ez a kettő használható. A többi mind a millió szó hortobágyára sodor.” – és így tovább, teleírva az egész füzetet. Ebben az időben dolgozott Várkonyi saját önéletírásán²², melyben egy teljes fejezetet szentelt költőbarátjának *A kozmikus költő* címmel. Weöres ezt külön levélben köszönte meg és egyben summázza barátságukat: „köszönöm önéletrajz-részletedet, ami kettőnk életrajz-részlete. [...] Jólesett, írásodon át, a hajdani kedélyes évekre visszazökkenni, veled újra együtt lenni, abban a barátságban, ami azóta se változott; csak akkor időbeli volt, most pedig idő nélkül stabil.”²³ Ez az utolsó, Várkonyihoz írt levelének záró mondata...

Várkonyi 1975. március 11-én meghalt. Íróársai és barátai hozzá írott megemlékezéssel, verssel és prózával búcsúztatták, melyeket saját maguk olvastak fel a Kossuth Rádióban. Itt mondta el Weöres Sándor *Várkonyi Nándor emlékezete* című versét²⁴:

Holtod tudni nehéz.
Hiányodon tovább-élni nehéz.
Nemléteden vagy másléteden tengődni nehéz,
mint a talajból kiemelve virágcserepbe férő kicsi földön
a viharok és csillagok lobogásában
a menny érintetlen partú medencéje alatt
a palántának, mely nevét se tudja
s hogy neve van, azt se tudja
és hogy létezik, azt se tudja.

²² Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Bp., Magvető (Tények és tanúk), 1976. = Bp., Széphalom Könyvműhely, 2004.

²³ Weöres Sándor Várkonyinak írott leveléből. Buda, 1973. szeptember 16.

²⁴ Jelenkor, 1975. 6. sz. = *Várkonyi Nándor emlékkönyv*. Bp., Széphalom Könyvműhely, 1993. – p. 257.

Évmilliók milliói előzték meg ezt az életet
és követik évmilliók milliói.
Nemléted vagy másléted ott van
az évmilliókban. Többé nem neked nevezetes,
csak nekünk, kimért kis életidőnk
papírcsónakján úszva számlálatlan idő-óceánon.
Ahol te vagy, ott a határtalan,
s létnek vagy nemlétnek nevezzük-e,
plusz vagy mínusz jelet teszünk eléje: attól
a végtelen nem változik.
Lét és nemlét: nekünk ellentét,
neked azonosság.
Tegnap még öregebb s ifjabb
a körötted imbolygóknál,
ma már egyidős vagy
az éneklő kövekkel, az adamant ligetekkel,
a habba merült Atlantisszal
és Sziriat oszlopaival
és a teremtés dátumával,
át nem törhető, nem változható
és aki átlépett a halálon:
íme a halhatatlan!

Néhány érdekes adat a számok világából. Ezekre az évszámokra munkám közben figyeltem fel. Nem tudom, van-e jelentőségük, de abban biztos vagyok, ha megkérdeznék őket, találnának rá választ a számmisztika köréből.

1913: Weöres születési éve
1923: Várkonyi visszaköltözik Pécsre
1933: Első levélváltásuk
1943: Weöres elhagyja Pécsset
1973: Utolsó levélváltásuk és találkozásuk
Az utolsó két évszám között **30** a különbség.

Ennek a rövidke előadásnak a lényege egy mondatban összefoglalható: Weöres Sándor teljes megértéséhez Várkonyi Nándor személye megkerülhetetlen. Az itt kiragadott részletek csak töredékei egymásra ható kapcsolatuk dokumentumainak.

A majdnem teljes Várkonyi életmű megtalálható a www.varkonyinandor.hu honlapon.

Kende Katalin

(A vetítéssel egybekötött előadás elhangzott 2017. szeptember 19-én, a „Teljesség felé” című Weöres Sándor konferencián. Helyszín: Pesti Vigadó – a Magyar Művészeti Akadémia székháza.)